

## INTERVJU SA MURAT BEJTOM

Priština | Datum: 18. maj 2016.

Trajanje: 158. minuta

### Prisutni:

- Murat Bejta (intervjuisani)
- Jeta Redža (vodi intervju)
- Noar Sahiti (kamera)

*Simboli komentara u transkriptu neverbalne komunikacije:*

*() – emocionalna komunikacija*

*{ } – intervjuisani objašnjava gestovima*

*Ostali simboli u transkriptu:*

*[ ] – dodatak tekstu da bi se bolje razumeo*

*Fusnote su redaktorski dodaci koje daju više informacija o mestima, imenima ili o izrazima.*

## **Prvi deo**

**Murat Bejta:** Rođen sam u proleće, 1936. u selu Žitija, opština Podujevo. Što se tiče udaljenosti, naše selo je 25. kilometara daleko od Podujeva i doseže do granice sa Srbijom. To je jedno od poslednjih albansko kosovskih sela koji se proteže do granice sa Srbijom. Otprilike, naše selo je daleko od granice oko četiri do pet kilometara. Ono se proteže u pravcu jednog mesta u Srbiji, upravo na granici sa Kosovom, u mestu koje je takođe korišćeno od strane rimljana, rude iz tog mesta, jer se oni povezuju sa rudnicima Trepče. I oblastima sa ostalim rudnicima, sa olovom, koji se protežu na tom delu i prolaze kroz naše selo.

I, kao što sam rekao ranije, uzimajući u obzir godinu mog rođenja, doživeo sam Drugi svetski rat, dok sam imao osam ili devet godina. I čuo sam puške i topove između Albanaca koji su branili svoju zemlju i srpskih četnika koji su želeli da uđu u naše selo, znači u naše selo, da nas ubiju, da nas opljačkaju, da nas masakriraju. I dok sam čuvao stoku na našim poljima koja se zovu „Kanku i Keq“ [Loš Konak]. Ja to zovem "Loš", jer postoji veoma grub obronak, ali srećom dovodi do jednog ravnog mesta na vrhu, znači ravno je, i od tog ravnog mesta, odatle se može videti granica. Granica se ne može videti dok se popneš na ravni deo Lošeg Konaka. Ne duboko u planini, postoji jedan izvor koji stalno teče, i ne zaustavlja se ni tokom leta, niti tokom zime. I mi smo ga uvek koristili kao pastiri, ali je takođe korišćen od strane žetelaca koji žanju polja i od onih koji prikupljaju travu i doku su obrađivali zemljište sve do kraja Lošeg Konaka, znači plast sena, znači nazivaju ga seno, skroz na kraju. I da bi ga malo približili selu, da bi dotle stigli zimi, po snegu sa sankama, da bi natovarili sanke i doveli do dvorišta kako bi prehranili životinje.

Tako da se završetak Drugog svetskog rata desio u jesen 1944. U tim regionima na Kosovu, to se dogodilo početkom oktobra do oko 22. novembra ili 23. 1944. godine.

**Jeta Redža:** Gde je vaša porodica bila u to vreme?

**Murat Bejta:** Naša porodica je bila u selu. I... kući smo našli... sanduk sa brašnom poklopac koji je bio uklonjen i slomljen, čak i pšenica i kukuruz su bili prosuti po dvorištu i po uglovima polja iza naše kuće

koje su bile u šumi, gde se nalazio jedan breg kako bi se otišlo do Kroni i Keq [Loša Česma]. I, oni su razbacali i konzerve zimnice i ostalu hranu, kao što sam rekao, čak su ostavili u dvorištu sanduk sa brašnom i pšenicom. Bilo je i eksploziva, kao što su bombe, razne bombe koje su bile opasne. I kao dete, nisam bio svestan opasnosti pod kojom smo bili, dok sam ja direktno ugrožen.

I jednog dana dok sam čuvao stoku na pašnjacima, i u brdima i dolinama oko polja i seoskih kuća, našao sam jednu bombu. Bomba koja je bila do pola puna i poluprazna. Oni koji znaju o oružju odlično razumeju šta ovo znači. Dužina ove bombe je bila skoro deset do jedanaest centimetara. I prema vojnoj tehnici, bomba je bila do pola puna. Uzeo sam je u ruku i igrao se sa njom, dok je drugi dečak koji je bio skoro mojih godina, čije je ime bilo Ibiš došao sa dvorišta i približio mi se, došao je do mene, blizu vatre. Pokušao sam da raznesem bombu zbog moje detinjaste radoznalosti. Imao sam sreće da sam je u tom trenutku stavio blizu vatre i taman kad sam hteo da dunem u nju, ono nije eksplodiralo jer bi me u suprotnom oslepila. Seo sam na kolena, Ibiš je stajao pored mene na mojoj levoj strani, i držao je neke goruće strugotine. Ja sam držao bombu u mojoj levoj ruci. Nije mi ta strana odgovarala, pa sam uzeo jednu goruću granu u mojoj desnoj ruci i ovako sam je približio {improvizuje rukama} u dve-tri sekunde. Kapsula je eksplodirala i oduzela mi je dva od mojih prsta {pokazuje svoju ruku i nestale prste} ovde, i polovinu dlana moje leve ruke i ostala su mi ova dva prsta ovde {pokazuje svoju ruku} puno je krvarila, i isprljala mi je svu moju odeću i moje grudi.

U tom trenutku nisam mogao da podnesem više, dok sam hodao prema vratima kuće, Ibiš je plakao svo vreme, jer ga je nekoliko komadića udarila po prstima, obrvama i trepavicama jednog oka. I Hisu je jedan mali komad udario na gornjem delu obrve, ali ga srećom nije pogodio u oko. I ja sam imao sreće što me nije pogodio u oko, i srećom i dan danas imam ova dva oka kojima mogu da vidim (smeje se)... I mogu da čitam, mogu se kretati skoro ceo dan, do sumraka, dok se vratim sa stokom kući. Bilo je hladno, zna se, jesen i... pre rata, nismo uspeli da obrađujemo zemlju, posebno kukuruz jer smo morali da se preselimo sa sela, isto kao i svi iz teritorije Lapa, i Golaka i svi, i... Kamenica, Gnjilane, do Uroševca, i deo Šalje Bajgore do Mitrovice. Svi smo bili primorani da se preselimo i da pobegnemo sa stokom, sa stokom i sa odećom, i sa hranom, onoliko koliko smo stigli da poneseo sa sobom da ne bi umrli od gladi. Partizani i srpski četnici su nas uvek jurili sa puškama i ostalim oružjima.

Uspeli smo da odemo daleko, prvo u selo Bajgora gde su se nalazili ujaci moje majke, jer je moja majka rođena u selu Bajgora. Onda smo sledećeg dana bili prinuđeni da ponovo pobegnemo da bi preživeli. Mi smo prošli kroz doline u selu Bare, onda smo prošli kroz selo Trstena, oba sela su bila u opštini Vučitrn. I pored Trstena postoji jedno prilično veliko selo koje se u to vreme zvalo Pasoma, a sada se zove Suma. U uglu tog sela, u širokom polju sa dugim i obimnim zidovima jedne kuće skoro kao zamak, koju turci nazivaju *kala*<sup>1</sup> (smeši se)... Bila je jedna dobro poznata hrabra albanska porodica, ne samo u Šalji Bajgore, nego i dalje kod celog albanskog naroda, porodica Šerifa Voce,

---

<sup>1</sup> Turski: Kale, dvorac.

Adem Voca, Hetem Voca i njihove porodice.

Smestili smo u toj kući, ali bilo je i drugih porodica koja su se smestile tamo, i nije bilo dovoljno mesta za sve ljude koji su boravili u toj kući, u sobama i kuhinjama. I mi, ali i veliki broj drugih ljudi su bili primorani da spavaju u dvorištu na slami, pokriveni malo sa ćebadima, bez jastuka, ponekad čak i po hladnoj travi. Ovako smo ostali van našeg sela i naše kuće dok smo se vratili, nemačke i italijanske snage koje su bile na Kosovu u to vreme su se povukle, a partizani su došli. Oni su došli do tamo, oni su otišli u Vučitrn, u Mitrovicu, ali prvo u Podujevo, jer je Podujevo na granici. Podujevo je veoma blizu današnje granice koja se zove Merdare i gde se nalaze kancelarije i zgrade, znači granica između Srbije i Kosova. Ostali smo van naše kuće šest nedelja, isto kao i naše komšije i ostali. I kako je istorijski poznato, Mitrovica je oslobođena 23. novembra 1944. godine.

I sad se mi vraćamo u selo gde smo pre bili. I od trenutka dok se približila noć i vreme da se stoka vrati natrag našim kućama, našim dvorištima. Ostavio sam ih da pasu, jer nije bilo još sumraka. U brdima sela primetio sam da su naše komšije i dalje brale kukuruz na poljima, koja su bila blizu našeg polja koja su produžena nedaleko od granice našeg polja, oko 150. metara od kapije našeg dvorišta. Tu je ograda između dva polja i nasred ograde se nalazila jedna trešnja. Ali meštani ih zovu *qurshi* [albanski] (smeši se). Kasnije, dok sam se školovao i učio na albanskom jeziku, kao i drugim jezicima, naučio sam i tačnost našeg jezika. Otišao sam blizu njih kako bi se zagrejao, jer oni koji su brali kukuruz su zapalili vatru kako bi se zagrejali jer je bilo hladno. Tu je bila i ćerka suseda, njeno ime je Hise (smeši se). I kada me je video sin tetke Refike iz sela Kačano... oni su živeli u našoj kući jer je njihova kuća u Kašanolu spaljena od strane partizana.

Ali prsti su mi smetali, ono što je preostalo od njih, jedino je moja koža preostala. {Improvizuje bacanje kože}. Uhvatio sam prste sa svojom desnom rukom i bacio ih pre ulaska u dvorište. I, ne znam posle šta se desilo, da li je moja majka ili sestre pokupile moje prste ili ne (smeje se). I, legao sam na krevet naše sobe. Moja majka je počela da mi skida krv sa odeće koja mi se skroz isprljala od krvi, posle i moje lice... ona mi je svukla košulju koju je sama sa svojim rukama isplela. Uzela je makaze i isekla ju je odavde {pokazuje gornji deo ruke} pa sve do grudi i vrata. Izvukla mi je košulju i ostavila je na drugoj strani, i onda me je pokrila sa jorganom. Onda sam tako nastavio, i lečenje, znači oporavak, kako bi bio u stanju da nekako koristim i drugu ruku, oporavak je trajao godinu dana, godinu i po. To se zove recidiv u medicinskoj terminologiji, recidivizam [povrede] je bio jako spor, i ostaje jedan teži deo rane koji je trebao da se izleči, jer je deo mojih prstiju, vrhovi prstiju, koji su bili izdvojeni, ostali su nepokriveni jer nije bilo kože da ih pokriju. I kada bi nešto dotakao, krv bi šikljala i nije se mogla zaustaviti... ali sam preživeo!

I polako je stiglo proleće 1946. godine, kad u školi... izvinite, kada se otvorila osnovna škola prvog razreda u našem selu. Moj brat Maljić je bio pozvan da ide u prvi razred osnovne škole pre mene. On je bio skoro godinu i po dana stariji od mene. I kada je moj otac video poziv, on je mislio i rekao Maljić:

"Dođi ovamo!" I meni: "Dođite ovamo. Maljić, tebi je stigao poziv da ideš u školu, ali ja bez tebe ne mogu da sečem stabla bukve i hrasta i tako dalje..." Jer su već počeli da seku drveće. Prodavali smo drva kako bi preživeli. "Murat je ostao bez polovine svoje leve ruke, on ne može da koristi sekiru." Naravno da i on kao i mnogi drugi albanci i kosovari nisu znali za reč „*sopatë*“ [sekira na albanskom], nego su je zvali *sakicë* [sekira u albanskom dijalektu gega] (kašlji). "Testeru, on ne može da koristi ni testeru da seče drveće, niti da pravi daske. Dakle, Murat će ići [u školu] umesto tebe. I slušaj Murate, od dana kada počneš da ideš u školu, ti nisi Murat nego si Maljić, inače će me kazniti," kako su neobrazovani ljudi rekli *kazniće me* [srpski]. "Znači ti ćeš ići tamo umesto Maljića, tako ćeš se zvati."

Otišao sam i polako sam krenuo u školu, dobro mi je išlo. Imali smo hodžu<sup>2</sup>, kao nastavnika, jedan hodža iz porodice Azemi iz sela Polata, i ova porodica je takođe bila poznata kao patriotska porodica, koja voli svoj zavičaj i hrabra porodica, ne samo širom Lapa nego i dalje. Posebno, njihov predak se zvao Azem Polata. Imao je četiri ili pet odrasle dece, hodža je bio jedan od njih, koga su zvali Mula Bahtiri. Nije bilo drugih pismenih osoba u tim oblastima, počevši od Podujeva kao što sam rekao, 25. kilometara dalje, nije bilo drugih pismenih osoba. Ja namerno koristim reč pismen, jer pismen podrazumeva ljude koji barem znaju da čitaju i pišu (pismenost). Dakle, onaj ko uči se zove učenik, od glagola uči, a onaj ko ne zna, na albanskom se naziva nepismen, ali većina ljudi koristi tu reč grčkog porekla po zvucima... alfa i beta. Dakle, pismo su slova, tako da onaj koji ne znaju da čitaju i pišu ta slova... naziva se sa grčkim prefiksom sa suprotnim značenjem njegovog korena, analfabet [nepismen]. Dakle, nepismen, onaj koji ne zna da čita ni da piše.

I ja... on je znao, znao je da piše na albanskom, znao je latinicu, ali je završio gotovo svo svoje obrazovanje na srpskom jeziku, ali, međutim, on je znao aritmetiku dobro, kao i neke druge osnovne predmete, čitanje-pisanje, razgovor. I on nas je učio prve dve godine, 1946-1947. prvi razred, i drugi razred 1947-1948. osnovne škole. Imao sam odličan uspeh, ali sam i fizički bio dobro razvijen, bio sam snalažljiv. Stigao je kraj školske godine u junu 1948. godine i kao što sam rekao, škola je dobila pismo gde se zahtevalo od škole da se svim učenicima drugog razreda daje potvrda, i da je neophodno da pohađaju tri meseca letnjeg kursa koji se organizovao u Mitrovici za celo Kosovo. Mi, studenti koji smo dobili potvrde od strane našeg učitelja, koji nam je naložio i predložio, čak nam je naredio da idemo u Mitrovici na kurs, onda smo mi krenuli. Negde peške, negde sa nekim drugim prevoznim sredstvom, ali tada nije bilo autobusa, nije bilo ni vozova tada iz Podujeva, samo smo ušli u voz Kosovu Polju i otišli smo u Mitrovicu.

Otišli smo tamo, naselili se u domu i bili smo podeljeni u četiri učionice koje su već uspostavljene sa prosečno 33. do 35. učenika po učionicama A, B, C, D. Mene su stavili u prvi razred, A. Bili smo 33. učenika, nastavili smo časove. Većina učitelja su bili iz Mitrovice, ali iz drugih gradova na Kosovu, kao i, takođe značajan broj učitelja su bili iz Albanije koji su došli tokom '41, '42. i '43. i tamo su ostali.

<sup>2</sup> Lokalni muslimanski sveštenici, mula, mujezin.

Posebno je učitelj sa prezimenom Đinaj bio dobro poznat... drugi se zvao Kasim i ostali.

Krajem avgusta smo završili časove, jer je školska godina trebala da počne u septembru. I, u skladu sa odlukom koju su doneli, samo 35. učenika sa odličnim uspehom tih četiri razreda će se registrovati u drugoj godini gimnazije. Čak, su imali i spisak onih koji se mogu registrovati u drugoj godini bez potvrda. Za moju sreću, i moje je ime bilo na tom spisku. Bilo je moje ime, možda preterujem, ali ću reći, među studentima iz Lapskog regiona, od Podujeva do Prištine, znao sam skoro sve seljane... Ja sam bio jedini na toj listi sa nekim drugim iz drugih opština. Dakle, vratio sam se kući gde sam boravio oko nedelju dana, a onda sam se vratio u Mitrovicu. Registrovao sam treći razred... ili... Da li, drugi razred u gimnaziji, kako se tada zvalo polumatura. Dakle, ovo je način na koji se računalo (smeši se).

Prva četiri razreda osnovne škole su prihvaćena kao prvi razred gimnazije, polumatura koja je trajala tri godine, a onda je trebalo da se nastavi u drugoj godini u cilju daljeg školovanja. Dakle, to je bila 1948-1949. školska godina i krenuo sam drugi razred. U gimnaziji, pre drugog razreda, godine... godinu dana ranije je bio razred koji je sada treći razredi. Polumatura se dobijala u trećem razredu. Nastavio sam drugi razred u 1948-1949, uspešno sam završio. U gimnaziji Mitrovice, u to vreme je bio jedan razred pre nas, znači treći razred koji prema pravilima i zakonima koji su bili na snazi u to vreme, polumaturska se završila na kraju trećeg razreda, kada su položili ispiti i dobijala svedočanstva i diplome.

Taj razred [starija generacija] završili su treći razred, ali u skladu sa zakonima koje sam ranije spomenuo, oni nisu mogli da nastave dalje do maturalnog, završetkom osmog razreda, ali su ostali izvan školskih klupa. Bio je naš red na polumaturu, bili smo u trećem razredu u '49 -'50. Bilo je dva razreda, dve paralele, da napomenem da zgrada u kojoj smo držali časove nije bila uopšte prikladna za nastavu. Nije bilo dovoljno mesta za 20. ili 25. ljudi u razredu, ali nije bilo drugih [opcija]. Nije bilo dovoljno mesta i nastavili smo tako. Završili smo treći razred, mi smo išli na polaganje polumaturalnog ispita koji sam prošao sa odličnim uspehom. Ali, na našu sreću, četvrti razred je otvoren za narednu školsku godinu, i naša generacija nije imala prekide, nije bilo izgubljenih godina, nego smo redovno nastavili. Dakle, to je bilo, kako da kažem, '50 -'51, zar ne? Jer smo završili treći razred u '49 -'50.

Dakle, bili smo... kao što sam ranije pomenuo, bili smo dve paralele, registrovali smo četvrti razred, dve paralele, ali učenici koji su imali jaz između godine su se pridružila dvoma paralelama, oni su nam se pridružili. Ovako smo nastavili časove do osmog razreda. Osmi razred smo pohađali '54 -'55 godine. Da, u tom trenutku smo se preselili u zgradu gimnazije, gde su do šestog ili sedmog razreda, ne sećam se tačno, samo srpski studenti pohađali njihove časove. U tom trenutku smo se mi albanci preselili u tu zgradu i, sa direktorom Dževdet Pula, profesorom albanskog jezika i istovremeno razrednom, pesnik koji je još uvek živ, počasni profesor Redžep Hodža.

Završili smo osmi razred, otišli smo an maturalni ispit. Bilo nas je 24. učenika u razredu, dok su

dvanaest učenika ušli na ispit u prvom roku na osnovu njihovog uspeha. Prema pravilima, bez obzira na uspeh, čak i ako si odličan, morali smo da idemo na pismeni ispit na albanskom jeziku i na matematiku. Dakle, sam završio osmi razred sa odličnim uspehom, završio sam i ove pismene ispite gde sam imao odličan uspeh, i na osnovu ovih uspeha bio sam oslobođen usmenih ispita. A evo kako se to dogodilo. Od dvanaest učenika, ja Murat Bejta, Seljvede Rudi i Ejup Hamiti smo bili oslobođeni od usmenih maturalnih ispita, dok su drugi morali da polažu usmene ispite i dobili kao i mi diplomu, i ovde smo završili srednju školu.

Dok sam bio u četvrtom, petom, šestom sedmom i osmom razredu, imali smo i neke profesore kojima je srpski bio maternji jezik. Jedna srpkinja nam je predavala francuski jezik, Natalija Tanasković. Do današnjeg dana, ja i dalje mogu da kažem da je radila pravično i sa posvećenošću. Namerno sam pomenuo francuski jezik jer je ona na časovima i dok sam postavljao pitanja tokom časova, na kraju osmog razreda mi je predložila: "Murate, ja predlažem da odeš da studiraš francuski jezik, jer nećeš imati nikakvih prepreka da završiš fakultet jer imaš dobar uspeh i posebnu veštinu za ovaj jezikom pored ostalog." Da... ja... imali smo i srpskog profesora latinskog jezika i srpskog jezika naravno, i filozofiju, ali ukratko da vam kažem, ipak smo bili uspešni.

Završio sam maturu i vratio sam se kući. Moj otac me je pitao: "Kako ide? Kako si? Kako stojiš? Da li si najbolji?" (smeje se) "Ti si najbolji?" "Da, da, oče." Rekao sam: "Odlično, najbolji i prvi od svih, jer ste me ti i moja majka i dobro hranili." "Nemoj da se šališ, inače ću te ošamarim!" "Ne, ne, to je istina." "Onda, idi studiraj medicinu, da studiraš samo za doktora." "Oče", reko: "ja nameravam da studiram francuski jezik." "ja ne znam šta je francuski, idi studiraj medicinu." (smeje se). I ja sam se uverio, bez obzira da li to hteo ili ne. Registrovao sam Medicinski fakultet na Univerzitetu u Beogradu '55 -'56. Počeo sam časove, ali primetio sam da nisam bio toliko motivisan, kako se činilo, posebno sa psihološkog stanovišta, nije mi bilo ni privlačno, niti sam nisam bio raspoložen. I, rekao sam sebi, "Odvajćeš se sa ovog fakulteta i upisaćeš se na Odeljenje za francuski jezik i književnost na Filozofskom fakultetu", koji je bio u blizini Kalemegdana u Beogradu. I to je ono što sam uradio. Ispisao sam se, otišao sam i upisao i nastavio studije. Na moju sreću, nisam imao prepreka na ispitu niti administrativnih problema u vezi sa upisom semestra nastavio sam četiri godine studija.

Dakle, nastava i predavanja su se završila do kraja 1960, i naravno u skladu sa pravilima su počeli ispiti za diplomski. Pre nego što stigao do diplome, otišao sam u Francusku 1959. na seminar francuskog jezika za strane studente francuskog jezika. Seminar je održan u gradu na obalama Atlantskog okeana, u poznatom gradu Bordou. To je bio mali grad, ali sa izuzetnom lepom i pristupačnom obalom pod nazivom Rua Jan, na francuskom izgovara se kao Rue Jean. I tu smo ostali dva meseca, to je bilo '59.

Vratio sam se na nastavu školske godine '59 -60, nastava se završila i stigao je mesec jun, mesec ispita. Mesec diplomskih ispita, prvo smo imali pismeni ispit iz francuskog jezika zatim i usmeni deo ispita na francuskom jeziku i usmeni deo ispita u francuskoj književnosti. Imao sam vrlo dobar uspeh, da ne

kažem odličan, pogotovo na jeziku, jer sam bio iznenađujuće dobar na jezicima i imao sam izuzetnu motivaciju. A i literaturu sam naučio i nisam bio pod opasnosti dobijanja loše ocene. Poslednji ispit mi je bio 20. juna 1960. godine, dobio sam diplomu i vratio sam se u... mojoj kući u selu. Ali, tokom tih godina moj otac je prodao kuću i zemljište u selu Žiti i kupio zemljište u selu koje se zove Stanofc u opštini Vučitrn, Donji Stanofc jer postoji i Gornji Stanofc.

U tom selu su bili nastanjeni čerkezi sa Kavkaza, oni su se tu naselili posle Krimskog rata u Kavkazu, rusko-turski rat 1864. godine kada su te regije bile okupirale od strane rusa i ovi čestiti ljudi nisu mogli da podnesu silovanje i masakre od strane rusa. Oni su se raštrkali po celom svetu, u četiri pravca zemljinog horizonta, prešli su Crno more, da bi došli u Balkan u Evropu. Na jugu do Sirije i Libana i Tur... širom Turske i današnje Gruzije. I na svojim putovanjima, uvek gledajući prirodu na kraju su se naselili na Kosovu kao i mnogi Srbi sa odlukama srpske monarhije kako bi kolonizovali Kosovo, sa Srbima iz krajine, Hrvatska. Znamo te stvari iz istorije. I kao što sam rekao, kupili smo zemlju, bilo je blizu reke Lap, na levoj strani njenog toka ili ne, bilo je daleko 600-700. kilo... pardon, metra, ni kilometar, još uvek je to selo potpuno naseljeno od srba Priluzje, koji i do dan danas traže opštinu.

**Jeta Redža:** Sada samo da vas pitam, šta ste uradili nakon povratka sa studija? Rekli ste da ste se vratili u Stanofc, zar ne?

**Murat Bejta:** Da Stanofc.

**Jeta Redža:** Onda... ste mi rekli da ste počeli da radite kao profesor u Mitrovici odmah.

**Murat Bejta:** Da.

**Jeta Redža:** Kakav je bio taj period? Kako ste išli u Mitrovicu?

**Murat Bejta:** Idemo tamo, da. Dakle, bili smo naseljeni u tom selu i ja sam imao dugove, jer smo dobili stipendiju od opštine Mitrovica za studiranje na univerzitetu. I taj zajam sam nekako morao da platim. I rešenje o stupanju u radni odnos se donosilo administrativnom odlukom opštine organa i doneo sam odluku da počnem sa radom 1. septembra 1960. godine u gi... pardon, u tehničkoj školi u Mitrovici koja se tada zvala "Boris Kidrič". I prva generacija na albanskom jeziku u tehničkoj školi je počela sa radom godinu dana ranije, u 1959. Ranije su tu jedino srbi bili oni koj isu imali nastavu na srpskom jeziku. Tu je, pokojni profesor Milan Perkaj bio imenovan kao direktor. On me je dobro dočekao, on me je informisao o situaciji, o nekim instrukcijama, o drugim razredima, ali i pored svega on je rekao: "Ti ćeš predavati ne samo albanskim paralelama, nego i srpskim", koje su se tada zvale srpsko-hrvatske paralele.

Dakle, kao što sam ranije rekao do godinu dana ranije nije bilo nastave na albanskom jeziku, ali sam naišao na neke albance na srpskim paralelama. Osim francuskog jezika, tamo se učio se i albanski



jezik. Bile su to početne godine gde se učio albanski jezik na paralelama srednje škole. I direktor mi je predložio da ja predajem časove albanskog jezika i na srpskim paralelama. Na moju sreću, ja sam njima predavao i francuski jezik tako da nisam imao nikakve smetnje disciplinske prirode, da ne kažem arogancije ili nepažnje i drugih vrsta prepreka, jer su nastavnici, profesori albanskog jezika, moje kolege koji su tu predavale, imali se problema i velikih poteškoća na srpskim paralelama. Ponavljam još jedan put, na sreću, ja nisam imao nikakvih poteškoća, ali bila je jedna posebna situacija opravdana ili neopravdana. Svaki čovek koji ovo čuje, neka prosudi sam svojom glavom, da oni albanski učenici na srpskim paralelama, kada se navijala nastava albanskog, oni su izlazili sa časova, oni su otišli. Oni bi govorili u svojim mislima, mi smo albanci mi nemamo potrebe za albanski jezik (smeje se). Molim vas, da li me razumete? {Obraća se prisutnima}.

**Jeta Redža:** Da.

**Murat Bejta:** Ali za mene, to nije predstavljalo nikakav problem, nikakav, nikakav. Nastavio sam sa radom u Tehničkoj školi do jeseni 1963. godine. Tokom... u međuvremenu tokom ovih godina do tada, Jugoslavija, kao što je već poznato je formirala međunarodni pokreti, zajedno sa drugim državama koje su bile dotadašnje kolonije i osnovala je pokret nesvrstanih. I ove države, posebno one iz Afrike, jer je Jugoslavija bila jedini član ovog pokreta iz Evrope. Počeli su odnosi između ovih država. Poznato je da je veliki broj Afričkih država bilo pod Francuskom kolonijalnom vlašću. Pomenuću neke, počecu sa severa, Tunis, Alžir, Maroko, Mali, Senegal, Kamerun, Obala Slonovače, Gvineji, Gvineja... jer ima i jedna druga, Gvineja Bisao. Ali ova Gvineja razlikuje se po glavnom gradu, Konakri. I njima su bili potrebni kadrovi. Jugoslavija im je nudila kadrove, i raspisali su savezni konkurs. Prijavio sam se na konkurs za francuski jezik i odmah sam primljen. Otišli smo početkom novembra, da ne kažem na kraju oktobra. Ja sam otišao tamo avionom sa grupom Jugoslavije, zajedno sa suprugom i prvim sinom koji je imao 14. meseci, i ona je bila trudna drugim sinom. Smestili smo se tamo, ali nismo drugo ostali, nastao je neki nesporazum, i posle mesec dana vratili smo se ponovo u Beograd. Vratio sam se iz Beograda, ali su nam dali platu. Na našu sreću, taj mesec nam je platila Jugoslavija, i to je za to vreme bilo dosta dobro. Vratio sam se u Mitrovicu, nisam više imao nikakvih obaveza prema tehničkoj školi i otišao sam u gimnaziju. Javio sam se u gimnaziji, odmah su me primili. Direktor je bio jedan srbin, zvao se Dragan Mircvetnić. Do tada u mešovitoj gimnaziji nije bilo direktora albancu niti čak zamenika direktora. Nastavio sam da predajem u gimnaziji, tada su ustanovljene paralele *shkolla normale*<sup>3</sup> [albanski] na albanskom jeziku, kao i paralele srednje ekonomske škole. Pred gimnazije postojala je jedna paralela na turskom jeziku. Ove paralele i neke paralele albanske gimnazije, jer je moj kolega student sa kojim sam studirao u Beogradu, Bedri Deda koji je ranije počeo, on je nastavio

<sup>3</sup> Redovna škola otvorena u Đakovici 1948. godine za obuku nastavnika potrebnih za novootvorene škole. Sa izuzetkom kratkog predahom tokom fašističke italijanske okupacije Kosova tokom Drugog svetskog rata, ovo su bile prve škole na albanskom jeziku koje je Kosovo ikada imalo. 1953. godine redovna škola je prebačena u Prištinu.

nastave i tu se i dogodilo, nastavili smo i radili smo zajedno. Desio se jedan istorijski događaj širom Jugoslavije, 1966. godine, događaj i politički problem sa Aleksandrom Rankovićem i poznato je šta se dogodilo. Dakle, Aleksandar Ranković i njegova politika donekle su se promenile i promenila se na bolje sa malo većim napretkom i sa malo boljom demokratijom u odnosu na prošlost, naročito u odnosu na srpske nacionalističke ideologije, tzv. srpsko-slovenske. I došlo je vreme da se objavi konkurs za direktora, desilo se i to. Razgovarali smo sa drugovima, sa kolegama, naročito sa kolegom i drugom iz razreda koji je srećom još živa, profesor fizike Skender Skenderi i njegovim rođakom Ejup Hamitijem, profesor matematike. I nekolicinom drugih profesora koji su i dalje imali osećanja pripadnosti albanske nacije, ali nažalost bilo je među albancima su bili neki koji su više podržavali srpski jezik i srbi. Neću ih pomenuti. Kolege su mi rekle: "Murata, ti ćeš konkurisati, samo ti. I među našim albanskim kolegama ćemo se složiti i odlučiti da ćeš samo ti konkurisati, i mi ćemo sa tim složiti i glasaćemo za tebe." Njihove reči vam govorim, jer ne pričam o sebi, nije dobro, jer na francuskom postoji jedna poslovice koja kaže: "*le moi l'insuable*" što na albanskom znači, "Uni"... ili ital... pardon latinskom "Ego". Znači, jer je poznato da onaj koji priča samo o sebi izaziva mržnju od strane drugih koji ga slušaju, ili koji su sa njima. I tako: "Mi ćemo glasati za tebe, jer kao prvo, što se tiče srpskog jezika nemaš nikakvih prepreka." Istina je da sam srpski naučio srpski odlično naučio, kad sam već kod ove teme i ove ideje, tokom studija moje kolege i kolegice su me vodili i njihovim kućama da bi vežbali francuski jezik, ali oni su bili srbi (smeje se) i tako... drugi...

**Jeta Redža:** Možete li nam reći nešto o... radili ste na prvom rečniku koji te izdali, to je bilo u '70, zar ne?

**Murat Bejta:** Videćemo... videćemo sada. Da nastavim još malo pa ćemo se vratiti na rečnik.

**Jeta Redža:** U redu.

**Murat Bejta:** I, tako, "Niko nije hrabar kao ti. Tako da ćeš ti postati direktor." Tako su mi rekli. Tako se i desilo i glasali su za mene, ali tada kao što sam ranije pomenuto, bilo je dodatnih paralela, broj albanskih nastavnika je bio veći i imali smo većinu glasova... i izabrali su me. A za zamenika izabrali su jednu srpkinju... ona se zvala Sofija Denda. Na sreću ona nije bila opterećena srpskim nacionalizmom. Ali na njegovu nesreću, profesor srpsko-hrvatskog i srpskog jezika, Miladin Raspopović, je bio opterećen nacionalističko šovinističkim, pa čak i neljudskim osećanjima. Spomenuo sam ga sa razlogom, jer ću navesti jednu anegdodu, šta se desilo sa njim i sa mnom kao direktor. Na prvom sastanku Saveta nastavnika ja sam predložio dnevni red govoreći na albanskom jeziku, a zatim na srpskom jeziku. Nije prošlo mnogo vremena i profesor srpskog jezika Raspopović, je ustao, udaljio se od stolice i krenuo prema vratima da napusti salu. Pozvao sam ga: "Miladin," Ja sada govorim na albanskom, jer sam tada sam njim razgovarao na srpskom, "Miladin, gde si krenuo? Nisi dobio dozvolu za ništa!" "Izlazim", reče, "onda", rekao sam: "Samo sekund." U francuskom jeziku postoji poslovice koja kaže: "Ko nedostaje, greši." "Ti svojom voljom izostaješ, i izostaješ, zato grešiš i pogrešićeš."

Dakle, idi!" I on je otišao. Da se vratimo... ali ja sam nastavio sa svojim radom i sve sve sam obaveze i zadatke obavio. Od početka nastave francuskog jezika, zapazio sam, naročito za učenike, nedostajao im je francusko-albanski rečnik. A u godinama od '64 -'65, otprilike u to vreme, počeo sam sa jednom velikom sveskom, one velike sveske koje su bile kao veliki registrator, znate, školske. I tu sam napisao u tadašnjem albanskom jeziku, nisam znao, nisam u potpunosti znao standardni jezik, jer nije bio standardan u Albaniji u to vreme i nisam znao. Koristeći literaturu, radeći, ali sam bio dobre volje i željan, ali sam imao i upornost, ponekad čak i tokom noći radio naročito posle nastave, jer sam predavao tokom dana. Mislim, nije mi bilo potrebno više od tri pune godine da završim tekst. Bilo je oko 41. hiljade reči uključenih u rečniku kao i 15. hiljada francuskih izraza na albanskom jeziku. I, poslao sam je, odštampao sam pisaćom mašinom, ali nisam mogao da ga sam napišem na pisaćoj mašini. Našao sam daktilografa, platio sam je, ali tada nije bilo računara (smeši se), ali znate da je u to vreme pisaćih mašina. Pripremio sam i poslao rečnik kod novinsko izdavačkoj kompaniji „Rilindja“. Dodeljena su još tri recenzenata, među kojima dvoje od mojih kolega francuskog jezika.

Nakon nekih primedbi, nakon nekoliko sugestija, nakon nekoliko konsultacija koje su trajale prilično dugo, našli smo rešenje da ga na kraju objavimo. Objavljen je 1975. godine... onda nakon nekoliko godina... ne, izvinite, '78, 1978. godine. Prodat je veoma brzo, ponovo je bilo potrebno preštampavanje, nakon ovih konsultacija odlučeno je da se ponovno izvrši preštampavanje 1985. godine. Tako da, ako se ne varam, ali to je irelevantno, postoji karakteristika što se tiče preštampavanja, posebno kada se radi o naučnom, jezičkom, profesionalnom aspektu, to se zove fonetska transkripcija. Francuski jezik je poseban jezik na svetu, koji se ne izgovara na isti način na koji se piše, na primer, na albanskom jeziku ili drugim jezicima, kao što su italijanski, turski ili posebno slovenski jezici. Francuski je teško izgovarati, ima mnogo zvukova. Posebna karakteristika u jezičkom pogledu francuskog jezika su nazalni glasovi. Dakle, četiri oralna vokala kao što mi kažemo imaju i nazalnu prirodu. Ali, da vas ne smaram time. Na primer, vokali... ovde... nema mnogo razlike, ali kao lingvista mogu da primetim razliku, i na albanskom jeziku, imamo dva samoglasnika za a, dva samoglasnika za o, dva samoglasnika za i, dva samoglasnika za u, čak i dva samoglasnika za y. Kod albanskog slova y, kažemo: „*dy djem*“ [dva dečaka] ali isto kažemo: „*dy vajza*“ [dve devojke], i to nije isti samoglasnik. Da li se slažete? I tako...

**Jeta Redža:** Žao mi je, sada moram da vas pitam više o... tokom 80-ih, kada se desila razmena profesora i nastavnika na Kosovu i...

**Murat Bejta:** U Albaniji, da.

**Jeta Redža:** Kakav je bio taj period?

**Murat Bejta:** Eh, dobro. Još malo o ovome pa ćemo nastaviti dalje. O preštampanju, ovako, imamo francuski nazalni samoglasnik A koji potiče iz oralnog vokala A; onda Â iz oralnog vokala A. Postoje čak

i dva posebna samoglasnika koji nisu prisutni na albanskom. Ni oralni ni nazalni [samoglasnici], a prisutni su u francuskom, samoglasnik É, È, i Ô, Œ. Neću više da vas smaram... I u ovom pravcu ćemo nastaviti dalje. Još uvek nismo pomenuli ni tezu doktorata niti tezu magistrature. Dakle, ja sam ostao i radio sam kao nastavnik, kao i direktor gimnazije do ranih 1970-ih. Univerzitet u Prištini je otvoren 1970. godine, ti uslovi su već poznati. Otvoreno je i odeljenje francuskog jezika i književnosti između raznih drugih odeljenja za studiranje. I ja sam prvo, znači kao prvo počeo sam da studiram jezičke predmete. Prvo fonetiku francuskog jezika, morfologiju, zatim leksikologiju i semantiku jer još nisu bili izabrani svi odgovarajući profesori za sve jezičke predmete, i to je bio početak, znate. Ali, pošto sam počeo nastavu, tada najmanje neophodna je bila magistratura ili kako na engleskom kažu master.

I rekao sam sebi: "Otići ću na Univerzitet u Zagreb, jer ne mogu više ništa naučiti u Univerzitetu u Beogradu. Oni su mi dali ono što su znali, naučio sam to što sam mogao." Tamo sam se upisao na odsek za Francuski jezik i književnost, ali sa posebnim naglaskom na francuski jezik. Profesori su bili veoma sposobni, izuzetno profesionalni sa naučnog aspekta, ali posebno u socijalnom, kolegijalnom i ljudskom aspektu. I naravno, zna se da profesor koji je zadužen kao mentor i jeste na tom nivou. On se zvao Voj Mervinja, imali smo i druge predmete, druga predavanja... i dobro nam je išlo, ali naravno predmeti van francuskog jezika su se predavali na hrvatskom jeziku. Hrvatski jezik je bio tipičan i poseban i razlikuje se od srpskog, jer u srpskom mnogi stručni i naučni pojmovi se koriste od stranih jezika, dok u hrvatskom oni koriste nemački stil, koristeći nazive u svom maternjem jeziku. Čak, čak takvi slučajevi i takve akcije teraju govornika da izrazi neki određen slučaj, neki određen pojam ili neku određenu ideju sa samo dve reči, opisno. Iako jedna nije dovoljna, razume se.

Nisam imao dovoljno iskustva sa tim jezikom, ali sam to nekako prihvatio i nisam imao nikakvih problema. Ali, posebna karakteristika ili takozvani izuzetak, kao što se kaže na latinskom: „*Nula regula sine exceptio*“. Ako to prevedemo na albanski jezik, to znači „Asnjë rregull nuk ka papërrjashtime“ [Ne postoji pravilo bez izuzetka]. Tako sam ja napravio izuzetak u Univerzitetu u Zagrebu, Filološki fakultet. Moj profesor i moj mentor mi je predložio da tretiram i branim tezu na francuskom jeziku, jer je poznato da su pravila bila da se sve radi na zvaničnom jeziku države, znači na hrvatskom. Ali on je imao svoje namere i bio je dobre volje, i tako se desilo, on me je podržao u donošenju odluke od strane odgovornog organa, kako bi se moj zahtev prihvatio, da napišem i branim tezu. I tako se i desilo, ali ja sam u međuvremenu držao predavanja na Odeljenju francuskog jezika u Prištini, išao sam najmanje jednom mesečno u Zagreb tokom vikenda. I tako... tako se desilo.

Zatim, za doktorat, počeo sam odmah da razmišljam i radim na tome, ali sam oduvek mislio o mojoj doktorskoj tezi. Dozvolite mi da vam prenesem neke od mojih pojedinačnih i ličnih misli, da ne kažem vlastite ili sebične. Pitao sam se, govoreći: "Da li si albanac Murate? Radiš na mestu gde predaješ albancima... i srbima, ali počnimo od albanaca. I albanski je tvoj maternji jezik, ti Murate si naučio francuski, specijalizovao si se. Srpski si isto tako naučio, ali ti još uvek nisi izučio tvoj maternji jezik

kako treba, niti si doveo potreban i neophodan doprinos na svom maternjem albanskom jeziku. Zato razmisli, i odluči da doktorsku tezu napišeš o nekoj albanskoj temi i na albanskom." Razmišljao sam o tome dugo i rekoh da to povežem sa mojom profesijom, znači francuski jezik koji potiče iz latinskog jezika. I, kao rimski jezik, oni jezici koji imaju svoje korene u latinskom su francuski, italijanski, španski i portugalski. I, rumunski, moldavski na Balkanu, kao i jezik naših predaka koji se proširio iz Albanije do Venecije, dalmatinski. Znači, pokrajina Dalmacija koja je bila donekle naseljena se ilirima i na latinskom se zvalo *Ilirikum* što na albanskom znači... Ilirija.

I oni, oni su se poromanizovali, oni su izgubili svoj maternji jezik i do današnjeg dana postoje svedočenja da su neki arbereši živi u Zadru, u Dalmaciji, koji su od pre 140. godina govorili dalmatinski jezik. Poslednja osoba koja je govorila dalmatinski jezik se zvao Antonio Odaina, koji je umro 1879. godine, i dalmatinski jezik je umro zajedno sa njim. Ali postoje tragovi, i ja kao lingvista i stručnjak sam morao da uzmem u obzir i ovaj jezik. Zato sam radio, radio sam i napisao sam to, poslao sam na štampanje sa pisaćom mašinom ponovo... Daktilografija. To je izašlo na formatu A4, znamo šta je to... 760. stranica (smeši se). I sa analizama i sa rečnikom i sa posebnim razlikama za svaki jezik.

## Drugi deo

A na moju sreću i sreću svih albanaca sa Kosova i posebno nas univerzitetskih profesora, otišli smo u Albaniju na specijalizaciju i naučno-istraživački rad. I ja sam otišao tamo u 1979, krajem godine da ostanem sa čitavom grupom mesec dana, otišli smo. Ali... međutim kao što je već poznato, zna se kakvi su bili uslovi i političke okolnosti u komunističkom režimu. I neću ulaziti u to... zar ne? [Izraz čuđenja].

**Jeta Redža:** Ehe.

**Murat Bejta:** I, pored svega ostalog, nas su podelili i mi smo uvek bili praćeni od strane jedne ili dve osobe, čak i u kolima. Čak i dok smo jeli doručak, ručak ili večeru... čak i kada smo odlazili u biblioteku ili bilo koju drugu instituciju za istraživanje, oni bi nas pratili do ulaza. To je bila neka vrsta zatvora sa stražarima i stalnom pratnjom. Napravio bi diverziju i rekao bi vam o jednom ne baš dobrom događaju, da kažem ili ne...?

**Jeta Redža:** Da, da, slobodno.

**Murat Bejta:** Pratnja ili pratilac koji bi bio sa mnom ponašao bi se kao da je bio profesor albanskog jezika. Međutim, u razgovoru sa njim u različitim situacijama uverio sam se da on nije bio profesor albanskog jezika. Rekao sam to kolegama koji su bili u restoranu dok bi jeli ili dok bi odmarali. Bilo je nekih albanologa među njima. Konkretno, Agim Deva je bio među njima, bio je i pesnik, kao što znate, ali je rano umro. Da li je to tačno ili ne? Bio je još jedan profesor, pomoćni [profesor] albanskog jezika, ali se ne sećam njegovog imena u ovom trenutku, koji je vrlo precizno, duboko i dobro poznavao

albanski jezik i književnost. Ali, nažalost, i on je umro, on je rano umro. Ali je on primljen na Odeljenju za albanski jezik kao asistent. Jednog dana, dok smo doručkovali, rekao sam: "On nije profesor Albanskog jezika, nije on." "Kako znaš to Murate?", Rekao sam kolegama: "Ja ga znam, jer tokom razgovora sa njim, on je izrazio neke reči, neke misli, neka gledišta koja se ne slažu sa njegovom tvrdnjom da je on profesor albanskog jezika.

I bićete ubeđeni onim što ću učiniti u nameri da dokažem ove misli i reči i vi ćete slušati. Posvedočićete, mislim da imate dovoljno ideja da biste presudili. "Pa... Sledećeg dana, obično smo pili kafu posle doručka, ali on me je uvek pratio. Bilo je više nas okupljenih koji smo pili kafu. Ne znam da li sam znao njegovo ime ili ne, možda sam ga nazvao po imenu ili sam ga nazvao "druže", jer tada u Albaniji niko se nije usuđivao da koristi reč "Gospodine", jer sam imao naviku korišćenja to iz francuske kulture. I mislim da sam ga zvao po imenu i "rekao si mi to..." Ah, da, rekao je da nije bio profesor albanskog jezika, nego hemije, a ne profesor albanskog jezika, nego profesor hemije. "Rekao si mi da si profesor hemije, stoga dozvoli mi da ti postavim jedno pitanje. Mogu li ti postaviti jedno pitanje, molim te?" "Da, Da." "Čak i tokom srednje škole, a i kasnije u životu do danas, čuo sam da je valenca ugljenika dva, ni danas ne znam šta znači valenca dva, i zašto je valentnost dva?" "Zaboravi to profesore, zaboravi ..." "Svi pucaju od smeha (smeši se), i oni su se uverili u ono što sam im rekao." To je to, digresija koju sam napravio i izvinjavam se zbog ove digresije (smeši se).

**Jeta Redža:** Hoćemo li sada nastaviti...

**Murat Bejta:** Da [nastavimo].

**Jeta Redža:** Kakav je bio izazov kada ste otišli? U posetu Ećremu Čabeju<sup>4</sup>?

**Murat Bejta:** Ah, hvala ti što si me podsetila na ovo... na ovaj događaj (smeši se). Prema planu, programu, prvog dana smo morali smo da dostavimo plan, naš program i lica sa kojim želimo da razgovaramo i da se konsultujemo. Dakle, kao što sam rekao ja sam predložio časnog profesora Ećrema Čabeja. Ali nedelju dana je prošlo i nisam mogao da vidim ni da sretnem profesora Ećrema Čabeja. Šta da radim? Mislio sam i mislio, rekao sam: "Moram da napravim jedan trik pre njihovih trikova" (smeši se). I nisam poštovao plan organizacije i praćenja. Dakle, moj cilj je bio da se odvojim od pratnje i pokušam da pronađem profesora Čabeja.

I rekoh sebi da neću učestvovati na čas za koji smo se dogovorili sa kolegama sledećeg jutra, odlučio sam da odem nakon što bi oni završili. Dakle, kako bi izbegao pratnju, navodnog hemičara. I tamo, za vreme kafe, kada su oni izašli iz restorana, hotela i kada su se udaljili, tada sam otišao. Pojeo sam dva-tri zalogaja i otišao u grad. Hodao sam prema Narodnoj biblioteci u cilju da sretnem, da

---

<sup>4</sup> Ećrem Čabej (1908-1980), je bio albanski istorijski lingvista i akademik koji je kroz objavljivanje brojnih studija stekao reputaciju kao ključni ekspert u istraživanju albanskog jezika, književnosti, etnologije i lingvistike.

pronađem Écrema Čabeja, jer ga nikada ranije nisam video ni upoznao. Na moju sreću, pre ulaska u biblioteku, primetio sam profesora Čabeja na slavnim stepenicama Narodne biblioteke u Tirani. Prišao sam mu i pozdravio ga, što je i bio razlog zašto sam otišao u Tirani. I ja sam mu predložio: "Ako niste spremni prema vašem današnjem planu, ili prema vašem raspoloženju, podesite dan, vreme i mesto gde bismo mogli da se sretnemo." Zakazao je sastanak sa mnom za naredni dan, vreme i mesto, u biblioteci. Otišao sam tamo sutradan, sreo ga i rekao mu razlog, imao sam kopiju moje doktorske teze koju sam pripremio u nameri da mu je dam tako da bi mogao da je pročita i da mi da njegovo mišljenje. Tako se to desilo, on ju je pogledao, bila je teška, ali... ipak, uspeo je da je drži u ruci.

I ja sam mu rekao: "Recite mi koliko vremena vam je potrebno da pročitate ovo i odredite dan, mesto i vreme gde ćemo se sastati da razgovaramo." I tako se to dogodilo, trebalo mu je pet dana. I složili smo se... odredio je sastanak, ponovo smo se sreli i pitao sam ga: "Profesor Čabej, molim vas, možete li mi dati svoje savete za ovu doktorsku tezu? Da li imate neke primedbe, bilo šta da dodam, da li imate bilo kakve sugestije, kako bih mogao konačno štampati i odbraniti (tezu)? I, očajnički bih želeo da budete deo žirija kad budem branio doktorski, ali političko-društveni odnosi između Kosova i Albanije ne dozvoljavaju takve stvari. "Profesore Murate," rekao je on: "Slušaj me, nema potrebe... nema potrebe da govorite takve reči, nemam sugestija, niti dodatka. Predlažem vam da što pre odete u Prištinu i sednete i branite svoju doktorsku tezu. Sve je neverovatno dobro." I to je kako se to desilo.

**Jeta Redža:** Kako je bilo kada ste se vratili u Prištinu?

**Murat Bejta:** Znači mi... prema programu, morali smo da ostanemo u Albaniji 30. dana, ovo je bilo po programu. Mi smo morali da se svi zajedno vratimo autobusom baš onako kako smo tamo otišli. Neki prijatelji, posebno oni iz albanologije, ali i neki drugi, počeli su da se brinu, oni su počeli da se uznemiruju posebno od strane pratilaca kojih je bilo na svakom koraku. I Agim Deva i ja razmišljali smo o triku ili šali. Kolega Agim Deva, pomoćnik albanskog jezika je bio taj koji je bio najviše uznemiren da je postao i tužan. Eh, pa, rekao sam, rekao sam: "Agime, šta misliš?" "Ne", rekao je on: "U redu, ja ću ostati." Rekao sam: "Ja ću napraviti vic u vezi sa onim što se dešava." I u toku doručka i kafe, ja ću predložiti nešto i obećao mu: "Reći ću ti nešto, ali nemoj da kažeš drugima. Ispred njih ću predložiti da mi trebaju konsultacije i ja ću zatražiti produženje boravka i istraživanja." To je ono što sam uradio sutradan.

"Agime", rekao: "Još nisam završio program, zato moram da nastavim posle 30. dana, ja ću poslati zahtev. A ti?" "I ja takođe", rekao je on. Čim smo to rekli, pomoćnik albanskog jezika je ustao sa stolice, zabrinut, čak i tužan, da ne kažem ljut. Ne, ne želim da ga imitiram zato što je prilično vikao, i ja ne želim da ga (smeši se) imitiram. "Ne! Šta? Ja ću proći kroz planine sutra i vratiću se u Prištinu, možete da uradite šta god želite" (smeje se). Smejali smo se malo pa smo mu rekli i malo se smirio, mi

smo nastavili do 30-og dana, a zatim se vratili u Prištinu.

**Jeta Redža:** Želela bih da vas pitam nešto u vezi '91. godine? Upravo zbog 3. jula 1992.... 1991. godine, kada se desio skup, ako se ne varam, sindikat univerziteta?

**Murat Bejta:** Ispred stepenica našeg fakulteta.

**Jeta Redža:** Tako je, da. Možete li mi reći nešto više o organizaciji i šta je bio razlog iza svega toga i šta se dogodilo nakon susreta?

**Murat Bejta:** Dobro... hajdemo takođe da pričamo o ovom događaju.

**Jeta Redža:** Molim te.

**Murat Bejta:** Da, dozvolite mi samo gutljaj vode. To što se dogodilo je već poznato, sada ćemo govoriti o Univerzitetu u Prištini, jer promene su se desile i u drugim kosovskim institucijama pokrenute od strane srpske politike, od Miloševićeve politike. Kao što je poznato, mi smo izjureni iz zgrade univerziteta. Oni su nas, studente, kao i profesore, proterali. Poznato je da smo zahvaljujući razumevanju ljudi, nastavili rad po privatnim kućama, svi znamo to. Ali, od početka ove, negde oko kraja juna 1991. godine... posle srpsko-crnogorskog skupa na Gazimestanu, na njihovom spomeniku. 28. juna, njihov dan kako oni nazivaju Vidovdan, kada je Milošević došao da održi njegov nacionalistički govor. Da ubije albance, da ubije albance i spali albance sa ognjišta, kao što se desilo, tako se kasnije dogodilo. Ali... do tada smo formirali Nezavisni sindikat radnika univerziteta Prištine. Mi smo osnovali vodeće organe, predsednika, potpredsednika, sekretara i tako dalje. I mi smo održali sastanke s obzirom na probleme koji su nam dolazili u susret, posebno o pitanju obrazovanja i objekata. Da, i politički posle tog skupa, srpsko-slovenskog skupa na Gazimestanu, to se zove Gazimestan, zar ne?

**Jeta Redža:** Tako je.

**Murat Bejta:** Znači, odlučili smo da organizujemo okupljanje studenata i zaposlenih na Univerzitetu u Prištini. Tako smo odmah odredili datum sastanka, 3. jul, 1991. godine. Zato što smo donekle znali akcije policije, vojske, pa čak i srpskih paravojnih snaga koji su započeli svoje masakre i ideje. Napravili smo veoma kratak program koji smo predstavili pred učesnicima i da se što je brže moguće razidemo kako bi izbegli žrtve, kako bi izbegli ubistva, lisice na rukama i pritvaranje. Prema okolnostima, stručnim a i lingvističkim uslovima, ali i tehničkim uslovima, predsednik je predložio pred predsedništvom, rekao je: "Murat Bejta će održati govor, onda ćemo se svi razići." i tako je bilo. Pripremio sam govor brzo, sa glavnim tačkama za koje smo ja i moje kolege mislili da se mora obavestiti svet, o situaciji koja je stvorena, o situaciji koja će uskoro pogoršati, i za posledice koje će se



pojaviti.

I, kao što sam rekao, nismo imali tehnička sredstva, ni megafon, ni razglas, zato je predsednik rekao: "Murate, tebi ćemo dati ovaj zadatak i ovaj teret, pogotovo zbog tvog jezika i glasa." Pripremio sam govor. Na moju sreću to sam uradio na prostoru između stepenica, između prvih i drugih stepenica, uvek postoji prosto između tih stepenica. Članovi predsedništva su bili oko mene, a od stepenica pa na dalje celo dvorište Filozofskog fakulteta pa do [Hotela] Grand, Albanske i kosovske narodne biblioteke, skroz gore do studentske menze, ulice su bile pune studentima, radnicima, kao i sa drugim ljudima. Uspeo sam da završim svoj govor, negde pre kraja, počela su premlaćivanja i jurenje učesnika sa veoma varvarskim mučenjima, fizička zlostavljanja, kao i sa kricima i psovanjima na srpskom jeziku od strane policije, pa čak i od strane vojnika i paravojnih snaga.

Masa se brzo razišla i ja sam se vratio u kancelariju... sa predsednikom i potpredsednikom. Ostali smo malo zatim smo otišli našim kućama. Na ulazu, gde su bili čuvari znate, policija je bila tamo, oni su se približili, "Vi", rekao je on: "održali ste govor pred narodom?" "Da." "Vaše ime je Murat Bejta?" "Da." "Dajte mi ličnu kartu." "Da." "Vi", rekao je on, "morate da pođete sa nama." "Ne," rekao sam: "ja ću se vratiti u moju kancelariju." "Onda," rekao je: "Ispruži ruke, staviću ti lisice." Stavili su mi lisice i povelili su me direktno kod prekršajnog suda koji me je posle razgovora... osudio na 60. dana pritvora i tog dana sam poslat na održavanje kazne u zatvoru u Prištini do kraja tih 60. dana. Ali, sve vreme sam imao pratnju, uvek... onda ispitivanje, razna pitanja, optužujući me, pretili su mi toliko da su mi dali utisak da nakon izlaska iz zatvora nakon tih 60. dana, ja bih i dalje bio gonjen, a i da sam na spisku onih koji će biti procesuirani i pogubljeni. Hoćemo li dalje ili ne?

**Jeta Redža:** Možda nam možete ukratko reći o tome kako ste nastavili na Sorboni?

**Murat Bejta:** I tako tamo. Da nastavimo?

**Jeta Redža:** Ehe.

**Murat Bejta:** Dok sam boravio u zatvoru, Francuska ambasada u Beogradu je posebno bila zainteresovana za mene i moju sudbinu, i zvali su kući. Moja žena im je rekla: "Murat je u zatvoru." Oni znaju i znali su šta... kako će oni postupiti i šta se dogodilo i pošto su shvatili da će moj pritvor trajati 60. dana, oni su shvatili vreme kada bih trebao da budem kući, i oni su zvali. Rekao sam im šta se desilo, ali sam ubrzo rekao: "Ja sam otpušten sa posla i zatvoren, i moj život je u opasnosti." "Profesor Murata, da li prihvatate da dođete u Francusku i nastavite svoj profesionalni rad i predavanje na Odeljenje za francuski jezik i rimsku književnost, posebno dva posebna jezička predmeta kao što su leksikologija i semantika?" (smeši se) Rekao sam: "Da, prihvatam."

"Mi ćemo razgovarati sa našim vodećim organima i ponovo ćemo vas pozvati." Zvali su me nakon dva-tri dana. Dakle, oni su razgovarali sa Ministarstvom prosvete i Ministarstvom spoljnih poslova, sa

bezbednosnim i diplomatskim organima i ja sam im rekao da trebaju da dođu da me preuzmu automobilom diplomatskog kora koji ima imunitet ne-kontrole od strane policije, jer ja ne mogu da mrdnem inače će me uhvatiti i ubiti me." Dobro... Kada treba da dođemo?" "Dodite ovog datuma... u 01:00. Pedeset metara niz ulaza u Hotel Grand," gde smo se danas sastali ti i ja {obraća se osobi koja ga intervjuiše}..." Postoji autobusko stajalište. Naravno u to vreme nije bilo... jer su autobusi veoma retko putovali tokom noći, tamo ću ostaviću samo torbu, a ja sam ne smem ostati blizu torbe, nego ću biti na suprotnoj strani i čekaću vas da tamo stignete, i onda ću vam se približiti." To je ono što sam uradio. Oni su došli, pozdravili smo se, ušao sam u auto i nastavio put ka Beogradu tokom noći. Stigli smo na aerodrom, ušao u zgradu aerodroma kroz hodnik koji nije pod kontrolom, u skladu sa imunitetom diplomatskih osoba, u skladu sa međunarodnim pravilima. Ovako smo otišli do ulaza u avion. Na isti način na izlazu iz aviona u Parizu, sa takvom pratnjom i direktno u hotel. I ostao sam neko vreme tu, dok su rešena sva upravna, stručna i kolegijalna pitanja.

I tako sam počeo, kao što sam ranije rekao predavanja studentima treće godine koji u skladu sa aktuelnim evropskim programom Bolonje, dobijaju diplome u trećoj godini. Da li je to tako? U trećoj godini leksikologije i semantike, ali pošto moje kolege poznaju svoja znanja i stručno formiranje u mnogim drugim stranim jezicima, kao, ali i posebno drugih lingvističkih predmeta. I oni su mi predložili da predajem časove prakse studentima drame i umetnosti, u okviru leksikologije i semantike. Sa naglaskom na njihovu stručnost drame na sceni, oslanjajući se na svoje stručne predmete, glavni predmet koji se zove Prozodija koja je dostupna samo za njih i koja ima veze sa jezičkim elementima, uz razumevanje okolnosti ovih elemenata, harmonijom ovih elemenata, sa naglaskom na te elemente, sa intonacijom, ritmom i harmonijom, sa pauzama i zaustavljanjima, sa zahtevima i kricima i plača. A onda uzimajući u obzir ove okolnosti na kraju godine su me pitali da im dozvolim da registruju moj glas da bi ga analizirali kako bi na osnovu toga napisali svoje magistarske teze.

Onda, posle su me predložili na Odeljenju za engleski jezik i književnost, da održim predavanja fonetike francuskog jezika kao maternji jeziku tih učenika, jer oni su studirali engleski. Njima sam predavao godinu dana, imali su dobar uspeh. Iste godine, postoji Odeljenje za strane jezike, na albanskom kažu, izgovoriću, L-E-A, na francuskom se kaže: „EL-Ĕ-A“, što znači... ne... L-A-E, znači *langue étranger appliqué*, što znači primenjivanje stranog jezika. Kao što sam ja imao francuski kao svoju profesiju, imali su i oni francuzi, ali kao strani jezik. Studentima koji su studirali francuski kao strani jezik, na način na koji sam ga i ja studirao. Predavao sam im strani jezik, oni ga u svom programu imaju u trećoj godini, brz program, dinamičan program koji traje mesec dana, nepoznat jezik. Dakle, tako je zahtevano. I takođe sam predavao i albanski jezik, i njihov je uspeh bio iznad prosečne ocene. I tako...

**Jeta Redža:** Gospodine Murate... prešli bi sada na vaše aktivnosti u pomirenju krvnih osveta.<sup>5</sup> Kako ste bili uključeni i koji su bili vaši zadaci u tom periodu?

**Murat Bejta:** Znači... idemo u istoriju albanskog naroda, a posebno zbog činjenice da smo bili podeljeni od Albanije, za istoriju albansko-kosovskog naroda. Kao što znamo, albanski narod je tokom vekova počinio ubistva, povrede i imao je međusobnih nesporazuma. I ovaj fenomen je bio široko prisutan. Okolnosti, uslovi, intervencionisti, učesnici su bili raznovrsni, možemo reći tako, ne samo pojedinačni, ali recimo ovde antialbanski srpsko-slovenski šovinistički režim je imao svoju ulogu u razdvajanju i ubistvima. Onda, mi kao intelektualci, uzimajući u obzir ovu situaciju, ove okolnosti i posebno te posledice i fenomene koji su se desili, kao i posledice koje su nastale kao što sam rekao vekovima, ne godinama. I, ja ću na žalost koristiti reč, to je postala tradicija albanaca da ubiju ne samo nekoga iz šireg kruga, nego i svojih srodnika, kao, nažalost ovde, da se ovo opiše... da bi se ovo objasnilo, analiziralo i da se donesu zaključci potrebne su mnogo reči, mnogo mišljenja, mnogo okolnosti, mnogo vanrednih uslova... Da li se razumemo?

Ali ipak, ja ću pokušati da prenesem neke od okolnosti. Znači, mi smo odlučili zajedno sa nekim intelektualcima, naročito sa profesorima univerziteta, ali i drugim intelektualcima, naučnih radnika, naročito Albanološkog instituta u Prištini. Dakle, posebno sa istoričarima, profesorima albanskog jezika i književnosti, ali i sa drugim profesijama. I ovako, ja ću pričati samo o Savetu, osnovnom... {uzima spisak iz džepa}, Centralni savet koji smo nazvali Pokret pomirenja krvnih osveta, povreda i nesporazuma. To je bilo, desilo se početkom marta 1990. godine, i Anton Četa<sup>6</sup> je bio na čelu ovog saveta, takođe je bio profesor Murat Bejta, znači ja koji trenutno govorim, profesor doktor Mark... izvinite, profesor Musa Ljimani, profesor Ekonomskog fakulteta; profesor doktor Redžep Mehmeti, profesor hemije; profesor Sami Peja; doktor Muje Rugova, to je bio glavni savet. A što se tiče organizacionalnog aspekta, mi smo direktno i zvanično bili aktivni sve do početka februara 199... od početka februara 1990. do maja... maja 1992. godine.

Dakle, mi smo takođe saradivali sa regionalnim i opštinskim savetima u tom pravcu. A imali smo i odgovornost ovih saveta za ove poslove, kontaktirali smo ih. Napravili smo sve spiskove, sve događaje, okolnosti, uslove i druge slučajeve, posebno one glavne i osnovne kako bi pronašli način za pomirenje krvnih osveta. I tokom ovog perioda, ali opet nažalost kažem, jer se to dešavalo i nakon zvaničnog okončanja ovog perioda, opet ponavljam, nažalost, još uvek se dešava. I posebno, ja ću napraviti jednu digresiju ovde, široko je rasprostranjen fenomen ubistava i povreda, posebno u Albaniji. Dakle, u tom periodu mi smo posetili svaku porodicu koja je morala da oprostí krv, ali pre

<sup>5</sup> Godine 1991. masovni pokret pomirenja krvnih osveta (Pajtimi i gjakut), je pokrenut među albanskim stanovništvom na Kosovu. Pokrenut je od strane grupe studenata, bivših političkih zatvorenika, koji su se obratili folkloristi, naučniku Antonu Čete i drugim višim ličnostima u akademskim krugovima da vode proces. Pokret je pomirio hiljade slučajeva, i kasnije je postao pokret za nacionalno jedinstvo.

<sup>6</sup> Anton Četa (1920-1995), folklorista, naučnik, lider Pokreta za pomirenje krvnih osveta.

toga posetili smo onog ko je počinio ubistvo kako bi saznali o okolnostima. Potrebno je imati znanja o događajima i okolnostima kako ne bi napravili neku grešku i da bi pronašli najprikkladniji i prihvatljiv način za postizanje naših ciljeva, opraštanje krvnih osveta.

Regionalni i opštinski saveti, kao što sam rekao, uspostavljeni su širom Kosova, u opštinama širom Kosova, u saradnji sa kojima smo posetili kuće, ponekad i u drugim okolnostima, uslovima i mestima. Bilo je slučajeva kada je vlasnik kuće imao prostora da nas prihvati. Bilo je slučajeva kada nam je vlasnik kuće rekao: "Ja nemam hleba da jedem, a kamoli da nekoga prihvatim u moju kuću", i raznih drugih slučajeva. Na našu sreću, našli smo način da posetimo kuće, kako bi se sastali sa odgovornom osobom, ili odgovornim osobama, porodicom, članovima porodice, što obuhvata i muškarce i žene koje su bili kući, i ćerke, ponekad čak i porodice ćerki jer su okolnosti ponekad bili veoma različiti. Da ne bi ostavili ništa ne-urađeno, posebno za budućnost, a da se ne poziva na nepostojeće razloge, da ne naiđemo na prekršenu *besa*,<sup>7</sup> ili neko ubistvo nakon opraštaja. Postigli smo ovaj cilj i reč je održana i do uslova i okolnosti koje su se promenile tokom rata 1999. i '98. zar ne.... I još uvek se održava u visokom procentu.

Da napomenim da tokom mog boravka u Francuskoj od početka '92 do 2005. godine, kada sam penzionisan, ja sam organizovao albance u Francuskoj, uspostavio sam Udruženje Albanaca u Francuskoj, organizovao ne samo nastave za albance, za decu albanaca u Francuskoj na maternjem jeziku, ali takođe smo pomogli ljudima sa različitim potrebama i Kosovu. Tako smo organizovali manifestacije za rešenje kosovskog pitanja u drugim gradovima, u Parizu, u Belgiji, Švajcarskoj, Nemačkoj, Italiji i drugim zemljama, uvek sa drugim albanskim organizacijama i udruženjima albanskog pitanja koja je bila glavna tačka dnevnog reda.

**Jeta Redža:** Gospodine Murate, možda bismo samo želeli da zaključimo ovaj deo o pomirenjima krvnih osveta. Sada, još jedno konkretno pitanje, da li se sećate ili da li možete da nam kažete nešto o nekom slučaju kada krv nije opraštena?

**Murat Bejta:** (Izražava čuđenje) Bilo je i takvih slučajeva, ali su bili retki... veoma retki. Ja ću spomenuti jedan slučaj, ako mi dozvolite.

**Jeta Redža:** Naravno.

**Murat Bejta:** Osoba i porodica koja je morala da oprost krv, živela je u jednom selu u opštini Podujevo, mi posebno u ovom delu Lapa, dozvolite mi da ovo pomenem, kao, kao osoba rođena u ovom delu Lapa, sa mojim rodnim mestom Žitinje. Ja sam organizovao, ali i posetio sa članovima

---

<sup>7</sup> U albanskom običajnom pravu, Besa je časna reč, vera, poverenje, zaštita, primirje, itd. To je ključni instrument za regulisanje individualnog i kolektivnog ponašanja za vreme sukoba, i povezano je sa svetost gostoprimstva, ili neuslovljenog zaštite gosti.

Saveta, čak i glavnim, sa profesorom Anton Četom i imali smo još jednog veoma važnog, i marljivog člana, profesora albanskog jezika u višoj pedagoškoj školi u Đakovici, ali koji je živeo u Prištini, Šefćet Canhasi, i sa kojim, dozvolite mi da ukratko kažem, niko se ne može uporediti u bilo kom aspektu, on je tipičan primer. Tu su bili i članovi lokalnog saveta grada, i opštine, i počeli smo razgovor. U većini slučajeva, preterujem, meni su dali reč i ja sam govorio, jer sam i imao duboko iskustvo, ne samo socijalno već i psihološko, moralno, i nacionalno, ljudsko.